

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ

XII

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности, од 28. маја 1991. године,
на основу реферата академика Павла Ивића, дописног члана Митра Пешикана,
др Светозара Стијовића и проф. др Љиљане Црепајац

Уређивачки одбор

академик Павле Ивић, дописни члан Митар Пешикан и
професор др Љиљана Црепајац

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1996

ЕГОН ФЕКЕТЕ

ТОПОНИМСКИ ЕЛЕМЕНТИ У СРПСКОХРВАТСКИМ ФРАЗЕОЛОШКИМ СЕКВЕНЦАМА*

У овоме раду желели смо да пажњу задржимо на топонимским елементима: топонимима, хидронимима, оронимима и сл. (у мањој мери на њиховим детерминативно-посесивним и сл. дериватима) у српскохрватском фразеолошком миљеу: у изразима, пословицама, изрекама, афоризмима и др., а у вези с питањима која се ту могу поставити о: (1) карактеру њихове употребе, (2) семантичко-функционалној вредности, (3) мотивисаности и пореклу, те (4) њиховим карактеристикама и особеностима у односу на друге ониме, с једне стране, и у односу на апелативну лексику, с друге стране, тј. у којој мери топонимски елементи имају или немају референцијално-денотативну одн. асоцијативно-конотативну улогу¹.

Анализу вршимо на примерима српскохрватског језика служећи се како писаним изворима² тако и пребирањем по властитом сећању.

Пре саме анализе, међутим, ваља одговорити, макар само уопштено, на питање које се увек намеће када се реч поведе о фразеологији; наиме, шта, у ствари, подразумевати под фразом, изразом, и где поставити границу између фразема³ и обичног, регуларног синтагматско-реченичног комплекса. Не желећи да овом приликом посебно разлажемо и овај проблем лингвистичког и ужег лексичког интереса, напоменућемо само толико да није увек и лако и једноставно ни теоријски ни практично строго раздвојити те две говорне категорије. Ми узимамо да се *фразом* може сматрати све оно што представља: (а) мање или више устаљену комбинаторичку спрегу лексичких јединица у оквиру — идиоматичне везе, елипсоидних, одн. синтаксички заокружљених реченичних

* Рад је прочитан октобра 1987. године у Приштини, на Седмој југословенској ономастичкој конференцији.

¹ О овим и сличним питањима већ сам начелно говорио у свом ранијем раду: *Антропономски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обрћима*, Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику, XXVII—XXVIII (1984/1985) 835—843.

² Писани извори којима смо се служили јесу: Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пословице*, Београд 1964 (ВП); Ј. Матеша, *Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика*, Загреб 1982 (Ф); Д. Андрић, *Речник жаргона*, Београд 1976 (А); А. Назор, *Пословице и узречице у говору Пољичана*, Народна умјетност, Изванредни свезак, књ. 6, Загреб 1984 (Н). Примере које сам навео по властитом сазнању означени су кратицом (Е).

³ Ми се опредељујемо за термин — „фразем“, иако се у литератури употребљавају и др. Исп. детаљније: Фекете, Е., *ib.*, 835—836.

конструкција, у којима (б) цела секвенца, или само неки њен део, има метафорично померен, преосмишљен, у одређеном семантичком правцу диференциран, фигуративно детерминативни садржај. Од формалног је, при томе, значаја питање — да ли је *фразем* затворен (стабилна конструкција, не може се ништа у њему мењати) или отворен (поједини, чак и тежишни делови могу се замењивати другим еквивалентима). Мање је формално, али не и искључиво лингвистичко питање — у којој је мери фразем или неки његов део семантички информативан (не тражи разјашњење, наслон на претходну спознајну верификацију) или је, напротив, семантички замагљен (тражи разјашњење, допуно или познавање околности које мотивишу елементе фразема), тим пре што су такви моменти најчешће у вези са побочним, екстралингвистичким компонентама (психолошко перцептивним, информативним, на пример), али — битно утичу како на генезу тако и на комуникативни ниво фразема; поготово када се ради о фразему који се изводи у корелацији с топонимским садржајима.

Што се пак лексичко-синтаксичке структуре топонимоидних фразема тиче, ту можемо издвојити неколико типичних случајева:

(1) *Називна функција*. То би била ситуација у којој се топоним јавља као носилац *именовања* каквог, у првом реду, географског локалитета, али често с помереном конотативном (каткад и шаливо-ироничном) вредношћу. Практично, то и није фразем, већ лексичка реч или комбинација која, начелно, може фигурирати у скоро сваком контексту било са примарном било са лексички преосмишљеном, али најчешће и прозирном семантиком самог топонима⁴.

Такви су: *Недођин, Недођија* (нпр. *Ойшиао је у Недођију/Недођин*, тј. „без трага и гласа“, „далеко“, „незнано куд“, одн. „да се никад, никако не врати“) (исп. V, 229); *земља Дембелија* (= име измишљене земље, у којој се не мора ништа радити, где „тече мед и млеко“) (Ф); *шианска села/шианско село*, обично у спрези са: *и кинески градови* (= нешто потпуно непознато, неразумљиво за некога (Ф); *Тунгузија* (= далека, скоро непозната земља) (Е); *Содома и Гомора* (= синоним за „разврат“, „поквареност“) (Ф); *Бабилонска/Вавилонска кула* (= синоним за „неразумљивост због разнојезичности саговорника“, „место где се људи не разумеју, као да говоре различитим језицима“) (Ф;Е); *Муршеница* (= веома забачено, ником познато, безначајно, провинцијско место“) (Е); *руски рулет* (= хазардно поигравање животом) (Е); *босански грб (добити, даши, йоказати некоме)* (= дати, показати некоме лакат савијене руке, као знак одбијања, негодовања) (Ф;Е) и сл.

Иако се нека од ових имена употребљавају и у обичним исказима⁵, у овој функцији топоними имају пре синонимично-асоцијативну него реф-

⁴ Овде не узимамо у обзир директне или условне номинације типа *сијамски близанци, бечка школа, швајцарски сир, азијски грин* и сл., као ни колоквијалне и жаргонске конструкције, такве као: *Падинбург* (= Падинска Скела) (А); *Бежанија* (= бежање са часова) (А); *Кукуруку Сити* (= Петлово Брдо) (А); *Канари Хил* (= Канарево Брдо) (А); *Југа/Југовина* (= Југославија) (А); *Венеција* (= WC) (А); *Зелењак* (= Зелени венац, крај и пијаца у Београду) (А) и сл. мање или више жаргонске или хуморне компензације за регуларна имена (називе), а без значаја за верификацију у сфери фразема.

⁵ Сви се јављају у фраземском окружењу, као: „Није ово земља Дембелија“, „За њега су то шпанска села и кинески градови“, „Отишао је у Тунгузију“, „Тај је дошао из Муртенице“ и др.

еренцијалну вредност, тј. имају нулто топонимијско значење, па се отуда могу схватити као део апелативне лексике (могу се, као такви, уносити у речнике и ван фразеолошког окружења). Конотативна вредност је, по правилу, детерминативна: указује на именску или глаголску особину као тежиште информације (Вавилон = неразумљивост, вишејезична комуникативност; Недођин = дуготрајна одсутност; Дембелија = лагодност, ленчарење, и сл.).

(2) *Елипсоидне констњрукције*. Овде убрајамо оне случајеве у којих топоним кооперира са извесним, обично увек истим, уходаним лексичко-синтаксичким комбинацијама у склопу елипсоидних или идиоматских веза. Комплетна секвенца, међутим, представља део отвореног исказа и тражи контекстуално-семантичку допуну, или већ уходану или произвољно конструисану. Али чак и кад је допуна слободно конципирана, увек мора бити битно наслоњена на основни семантички садржај стереотипа фразема; ипак, сам елипсоид начелно има своје аутономно лексичко, идиоматско-семантичко поље (услед чега се у речницима и презентира као такво). Примери за овај тип фразе били би:

џрећи Рубикон (= донети смелу, неопозиву одлуку, учинити одлучан корак) (Ф); *џа/и сад/ мирна Бачка⁶/Босна/Крајина* (ВП;Ф;Е) (= и сад је све у реду); *оџкриџи Америку⁷* (= тобоже открити што, нешто већ познато приказивати као откриће, новост) (А); *оџвориџи се/наџравиџи се Косово* (= изазвати тучњаву, направити лом) (Ф); *(нисам, ниси и сл.) џао с Марса* (= нисам, ниси и сл. наиван, луд) (Е;Ф); *од Триглава до Бевђелије* (= диљем Југославије) (Е); *џоџеџи се на Парнас* (= постати песник) (Ф); *док је Врдничке куле* (нпр. *џако ће биџи*) (ВП) и др.

(3) *Поредбене констњрукције*. У оваквим синтаксичким позицијама топоним је често заступљен; фраза се обично реализује као целовит реченични комплекс (посебно фреквентан у гномско-афористичним одн. квалификацијским исказима). Што се семантике самог топонимског елемента у њима тиче, карактеристично је да — увек има директан референцијално-денотативни карактер: означава појам који се под њим и подразумева, при чему топоним не конотира друге вредности ни додатне асоцијације; исп. примере типа:

не избива као куга из Сарајева (ВП); *џрокоџио као џурски цар на Сенџи* /1697. године/ (ВП); *задуџио се као Турска Царевина* (Ф); *оџиа као џуџрија на Вишеграду⁸* (ВП); *џиви као бег на Херцеговини (добро)* (ВП); *ђе је боље вуку него у Раковцу* (ВП); *гори му глава као фуџошком кнезу* (ВП); *бољи је Лука но сва Жуџа⁹* (ВП); *обилази као киша око Крагујевца* (ВП);

⁶ Вук коментарише: „Мирна Бачка. Кад ваља што да се учини, па онда да nebude ником криво, и у овоме догађају дода се напријед *џа*, ако ли је то учињено онда се дода *сад*.“ (ВП, 181)

⁷ Топоним *Америка* има и свој апелативни пандан у истозначном изразу: *оџкриџи руџу на саксији*.

⁸ Израз је у вези с легендом да је приликом зидања моста река рушила преко ноћи све оно што би неимари дању изградили, све док зидару-неимару није у сну дошла порука како да томе доскочи и отада је џуприја остала недирнута. Исти мотив описан је у роману Иве Андрића „На Дрини џуприја“.

⁹ Вук објашњава: „Лука је Ђурашковић био некакав главар црногорски, а Жупа мисли се Цеклинска у нахији Ријечкој“.

да је мене ћело добро биџи, не би Лазо на Косову (ни) ѿогинуо (ВП); гради се као Скадар на Бојани (Е).

У оваквим фразама — топоним је, начелно, незаменљив другим, сем ако се значење основног исказа може на исти начин и са истим значењем везати и за други локалитет (чиме се, дакако, референцијални ниво топонима не доводи у питање, већ се само врши супституција једног топонимијског податка другим). Такав би случај могао бити у изразима типа:

избуљило очи као сарајевски Чифуџин (ВП); *нагао као зец на Сланкамен*¹⁰ (ВП); *гори је женски језик но шурска сабља* (ВП); *као да је хараче ѿ Босни кужио* (тако је дебео и црвен) (ВП); *као ердељски шањир*¹¹ (ВП); *настрадали као ѿарџизани код Ловреча*¹² (Н); *све (је) у реду као у Бечу* (Е).

Унеколико је другачији случај с фраземима у којима топоним не информише само о локалитету већ конотира и друге диференцијално-асоцијативне вредности или околности, тј. конотира и какве типичне, доминантне, познате или карактеристичне околности везане управо за дати топоним: догађај, анегдоту, специјалну ситуацију или др., актуелну и препознатљиву у вези с глаголским значењем главног исказа фразе. Дакако, да би фразем имао употребљиву комуникативност — дате конотацијско-асоцијативне компоненте морају бити познате (на основу претходног са знања) или на други начин препознатљиве, јер, у противном, сама вредност поредбе остаје хендикепирана. У случајеве ове врсте уврстили бисмо фраземе типа: *ѿрошао као Јанко на Косову* (Ф); *ѿкољ као на Косову* (нпр. *био, биће*) (ВП); *било ми је ка' на Голом оѿоку*, тј. на присилном раду¹³ (Н); *ѿо ѿи је ка' у Рим ѿоћ' а ѿају не видеѿи* (Н); *као да је ѿао с Марса*¹⁴ (Е) и сл. — где топоним конотира допунску представу (о тешким мукама, страдању, великом поразу и сл. /Косово¹⁵, Голи оток/, седишту поглавара Католичке цркве /Рим/, месту удаљеном, са сасвим другим животним околностима, односима ствари /Марс/ итд.). Детерминативна компонента може бити чак супериорнија од референцијалне па се може, начелно, супституирати апелативно-детерминативном лексиком¹⁶. Но, без обзира на ту чињеницу — топоним чврсто стоји иза своје семантичке мотивације, као знак конкретног денотата.

¹⁰ Вероватно ипак није у питању топоним (Сланкамен) већ апелативна синтагма „слан камен“.

¹¹ Вукова напомена уз овај фразем гласи: „Каже се дволичну човјеку, који се претвара свакојачо — као што је и Ердељски тањир једнак с обе стране.“

¹² Допунско објашњење скупљача: „Рече се кад нетко лоше прође (изненађен од непријатеља десеткован је код Ловреча један мосорски партизански батаљон).“

¹³ Голи оток постао је познат тек у новије време, као озлоглашено место за политичке затворенике који су се изјаснили за тзв. резолуцију Информбирео (1948. године).

¹⁴ Мисли се: „као да је дошао однекуд где је све сасвим другачије него овде.“

¹⁵ Дакако, мисли се на Косово из времена познате Косовске битке 1389. године од када започиње вишевековно ропство српског народа под турском окупацијом.

¹⁶ Метафорички је фразем „проћи као Јанко/Марко на Косову“ идентичан изразу „проћи као бос по трњу“.

(4) Највише топонимског материјала пружиле су нам пословице, афоризми, сентенције, успеле крилатице и сл., тј. реченичне целине са потпуним фразеолошким јединством:

(а) На прво место издвојили бисмо фраземе у којих је значење, у спрези са топонимом, наслоњено на какав стварни, историјски одн. легендарни и сл. мотив (догађај, ситуацију, околност и др.). Топонимски елемент има ту искључиво референцијалну функцију: идентификује конкретни денотат, без битне конотацијске примесе. Евентуална могућност да се фраза веже (и) за какав други топоним, не умањује његов идентификативно-денотативни карактер, већ указује на могућност да дата ситуација, околност и сл. може бити егзистентна и у вези с другим, датим локалитетом. Случајеви ове врсте били би у примерима типа:

накваси мало, нијесам баш из Сарајева (него поблизу оданде)¹⁷ (ВП); *магарца одведи у Јерусалим, он ће ојеш биши магарац* (ВП); *Млеци цвијет, а Цариград свијет* (ВП); *много ће донде још Дунавом воде прошећи* (ВП;Е); *ирије кадија из Стамбола него хоца из Кошора* (ВП); *био је у Риму, а није видио иаје*¹⁸ (ВП); *у Бечу бија, цара не видија* (тј. „није обавија посао“) (Н); *види Рим/Најуљ ја умри* (Е); *не може се (крива) Дрина (раменом) ишправити* (ВП;Е); *кроз Гацко не њевај*¹⁹ (ВП); *јао ти је још како је Лазо погинуо на Косову*²⁰ (ВП); *Биоково није без облака, ни Пољица/Мосор без добрих јунака* (Н); *лакше је процинић богаше Млејке него ири кише у години*²¹ (Н); *инаш је Марка у Стамбол зајмио* (ВП); *касно Јанко на Косово ситиже* (Е); *сви њушеви воде у Рим* (Е); *ишјајући у Цариград (може се ситићи)* (ВП); *нема за Јанка/Рајка каје (ни у Цариграду)* (ВП); *ласно је камен у Дунав бацити, али га је мучно извадити* (ВП); *магарац у Беч, магарац из Беча* (Е); *много ће воде дошле прошећи (Дунавом/Савом)* (Ф); *од силе су Турци Цариград изгубили* (Н); *ишли ка' Брачани у Млејке ја њамеш*²² (Н); *личка нога бечке цијеле* (Н) и др.

Неки од наведених фразема налазе се, у ствари, на граници између референцијалне и опште метафорично-асоцијативне функције. Ту имамо у виду случајеве где топонимска истовремено означава и општији, апе-

¹⁷ Реч је о шаливој анегдоти по којој се један Турчин хвалио у берберници како су Сарајлије такви јунаци да могу издржати бријање без сапунања. Кад је то требало и доказати, Турчин рече: „Накваси мало...“.

¹⁸ Мисли се, како вели Вук — „кад ко буде у каквом мјесту, а не види онога што је ондје најпознатије“ с напоменом да је изр. из приморја.

¹⁹ „Јер кажу да су између свију Херцеговаца у Гацкоме најбољи пјевачи“ (ВП).

²⁰ „Рече се ономе који особито због Турског зулума рече: јао!“ (ВП). Варијантна је фраза: „Да је мене ћело добро бити, не би Лазо на Косову ни погинуо“ (ВП).

²¹ Реч је о тзв. јурјевској, духовској и крижевској киши. Скупљач (А. Назор) објашњава фразу: Кнез у Млецима показао неком нашем кнезу све уметничко благо по црквама и др. и упитао га ко би могао проценити све то благо које је Бог дао Млечанима, а кнез одговори: „Лакше је процинит богате Млетке него три кише у години ...јурјевску, крижевску и ду'овску. Оне више блага носе него га је у Млецима“. Следи и напомена да се у новије време као синоним за богате Млетке узима Америка.

²² Мотив је следећа анегдота: „Чули Брачани да у Млецима има свакакве мудрости, па ишли тамо да купе памет. Лукави Млечани продали им за скупе новце миша у бачви. Кад се вратили кући, отворили бачву а из ње побјегао миш. Тако Брачани остали и без новаца и без памети“ (Н).

лативни садржај (као: *ласно је камен у Дунав бацџији...; њиџајући у Цариград...; много ће воде Дунавом њрошећи...* и сл., где се „Дунав“ може разумети као „дубока река“ одн. „Дунав/Сава“ као „река уопште“; „Цариград“ као „било где“, „било који непознати крај, град“ итд.). Тиме ипак, као што смо већ раније поменули, номинално-референцијална функција топонима није дезавуисана. Напротив, топоним својом укупном семантиком и представом коју о себи изазива делује снажније, прецизније и пластичније од конотативних вредности евентуално исказаних апелативном лексиком. Отуда избор топонима, иако на изглед, у неким случајевима, произвољан — има своју снажну семантичку мотивацију и изражајну аутентичност.

(б) Други слој топонимских фразема представљали би случајеви у којима долази до преосмишљености у семантичком пољу топонима, тако да је тежишно значење не на примарној већ на измењеној семантици, која се може конотирати било у вези с управо употребљеним топонимом, с другим којим чланом исказа или на основу целог исказа. Имамо на уму фраземе типа:

изводиџи криве Дрине (= неозбиљно се понашати, радити којешта) (Ф); *однеће ње (га и сл.) муџна Марица* (= лоше ћеш /ће и сл./ се провести, настрадаће/ш) (Е); *нека га (џе и сл.) носи муџна Марица* (= нека иде /иди/ бестрага, нека иде /иди/ куд ти /му/ драго — /обично у експресивном изражавању/) (Е); *бацџији џиџо у муџну Марицу* (= узалудно трошити, расипати какво добро, иметак и сл.) (Ф;Е); *неће га оџраџи ни Сава ни Дунав* (тако ће бити погрђен) (ВП); *неће га (џе и сл.) оџраџи ни Сава ни Дунав* (Е); *исџравџи/исџрављаџи криву Дрину* (= чинити, покушавати чинити нешто што је немогуће; радити узалудан посао) (Ф); *обиџи/обиџаџи Буну и Буницу* (= скитати се, свуда бити /о лошој жени коју нико неће²³); *Марџин у Загреб, Марџин из Загреба* (= губити време, вратити се необављена посла, без икакве користи) (Ф;Н); *лако је цоваџи [псовати] цара с Мосора* (тј. с неприступачног, безбедног места) (Н); *јадна Лико џиџо си дочекала да џе Босна кукурузом храни* („рече се кад помаже онај од кога се ниси надао“) (Н); *све ми (му, нам и сл.) је равно до Косова* (= све ми/му, нам и сл./ је свеједно) (Ф;Е); *све ми (му и сл.) је низ/уз Калимегдан* (= све ми /му и сл./ је свеједно, баш ме /га и сл./ брига) (Е); *све ми /џи и сл./ је равно до Косова/Беча* (= све ми /му и сл./ је свеједно, са свиме сам /си и сл./ задовољан) (Е) итд.

Избор топонима начелно је ту произвољан, мање-више слободно одабран, па и замењив другим, јер није битан конкретни денотат већ — конотативна, асоцијативно-метафорична семантичка вредност; топоним, наиме, треба да реферише о каквој општој, обично детерминативној вредности, па отуда у фразему може фигурирати сваки којим се такво значење постиже (исп. *све ми је равно до Косова/Беча* — где „Косово“ одн. „Беч“ конотирају једнаку представу, о ареалу, великој удаљености, пространству или сл.).

(в) У посебну групу издвојили бисмо гномске секвенце (пословице, изреке, афоризме), такве као:

²³ Према саопштењу колегинице Невенке Гошић из Сарајева.

*Паде Плива у Врбас и изгуби свој глас*²⁴ (ВП); *Нема цара ни шићара, | док не дође Каро из Мосћара: | Гроше даје, а золоше њрима* (ВП); *Наша Тара не боји се Турског цара* (ВП); *Ласно је удариши' на Морачу, но је мука изаћ' на Рзачу*²⁵ (ВП); *Куга је у Срему. Није него у шрему* (ВП); *Клели се Турци на њогачу | Да не иду никад на Морачу* (ВП); *Ишла би баба у Рим, али нема с чим; Куйила би свашћа, али нема за шћа* (ВП); *'Одила би баба у Рим да има с чим* (ВП); *Зрно њо зрно, ешо њогача | длака њо длака, ешо бјелача | кайља њо кайља, ешо Морача* (ВП); *Цела Тузла једну козу музла* (Е); *Гола је г...а шврђа од Будима*²⁶ (ВП); *Ако је далеко Багдад близу је аршин*²⁷ и др.

Ова се група разликује од претходне пре свега по томе што је избор топонимоида условљен разлозима метрике и риме, али су могли бити узети у обзир и елементи асоцијације или какве локалне анегдотике и сл., мада то све нема одлучујући значај за општи семантички ниво исказа (и какав други могао би бити употребљен).

Функција и значење топонима у гномским секвенцама, за разлику од „обичних“ фразама, има извесних особености: (а) топоним, по правилу, означава дати, конкретни денотат, мада с обзиром на универзалност пословичког исказа може да има и шире значење; ипак (б) топоним нема (не може да има) нулто значење, не може да се третира као апелатив или детерминатив, мада, начелно, не мора бити за значење фразама важан сам одбир топонимоида (и други би могао доћи у обзир); (в) избор топонима најчешће је мотивисан не толико семантичким колико силабично-метричким разлозима (сликовно се подудара с последњом речи претходног или потоњег стиха), а обично је у вези с каквом локалном анегдотиком и топонимијом.

*

Ако би се хтео извести општији закључак о употребљивости топонимских елемената у фразеологији нашег језичког подручја, могло би се рећи следеће.

(1) Најраспрострањенији су они топонимоиди који су наслоњени на какав конкретни денотат, често у вези с историјским или анегдотским догађајем (*Косово, Марица, Скадар, Бачка, Сарајево, Тузла*). (2) Најчешће се узимају географска имена домаћег ареала, а од страних углавном она која су историјски везана за наше прилике (*Цариград, Рим, Млеци, Беч, Турска*) или пак имају општу културно-историјску, митолошку, библијску и сл. вредност (*Бабилон, Рубикон, Содома, Гомора, Сицила, Харибда, Америка*), мада је ових последњих релативно мало. (3) Само је неколико оних који су настали на основу каквог општег утиска, без ослоња на кон-

²⁴ Објашњење код Вука: „Кад се мањи /поток/ удружи с већијем од себе и поред њега се изгуби. Плива је у Босни вода /река/ која код града Јајца с велике висине пада у Врбас“ (ВП).

²⁵ Рзача је, вели Вук, велика страна низ коју се из Херцеговине силази у Морачу, и у којој Турци највише гину и пропадају враћајући се натраг (ВП).

²⁶ тј. „од кога се нема што узети, онај се не боји ни Турака ни хајдука. Ја сам ово чуо у Тршићу још прије педесет година“ (ВП, s.v.).

²⁷ „Рекли неком који се хвалио да је у Багдату врло далеко скакао“ (ВП, s.v.).

кретни денотат, дакле, имена измишљена, начињена од општих речи и транспонованих у фразем с метафоричном преосмишљеношћу (*Недођин, Недођија, Дембелија* и сл.). (4) За разлику од антропонима²⁸, топонимска фразеологија не показује изразитији афинитет према материјалу новије интернационалне анегдотике, литературе или филмске и телевизијске продукције; топонимски материјал ових жанрова као да не инспирише нарочито савремену фразеолошку иноваторику. Занимљиво је да ни домаћа новија историја и анегдотика не пружају, бар према материјалу који смо прегледали, много повода за лансирање топонима у фразеологију. Забележили смо једва два-три примера: *било ми је као на Голом ојтоку; насџрадали као њарџизани код Ловреча*. Иако Голи оток данас представља општепознати појам (у вези са догађајима из скорашње прошлости), он, каогод и топоними везани за мање или више познате догађаје из скорашње историје, има данас сасвим локалну распрострањеност. Уосталом, изгледа да се уопште за топонимска фразеологија може рећи да у већини случајева има само локалну мотивацију и локалну употребну раширеност. Најчешће такви су елементи и мотивисани баш локалном ситуацијом или анегдотиком, што им и даје вредност (асоцијативно-референцијалну) у локалним оквирима, чија мотивација на ширем терену унеколико или сасвим бледи.

С друге стране, рекло би се да су чак и у локалним оквирима све мање у оптицају фраземи мотивисани (и настали у) старим „турским“ временима, такви као: *Млеци, Цариград, Сџамбол, Турска царевина* и сл., а да их полако замењују „модернији“, као: *Триглав, Америка* и сл., што би указивало на то да и топонимска фразеологија почиње да одражава утицај новог времена.

У целини узев, међутим, може се рећи да се савремена фразеологија релативно мало користи топонимијом, за разлику од, рецимо, антропонимије, која се ту много боље инфилтрира. У којој мери је то доиста тако, могла би показати тек даља истраживања.

Egon Fekete

TOPONYMIC ELEMENTS IN SERBO-CROATIAN PHRASEOLOGY

S u m m a r y

The toponyms in phraseology find often their motive support in some kind of historical or anecdotal situation of the earlier historical period. A modern, new phraseology doesn't use much the toponymy. Phraseology is inspired by local motifs and doesn't have an usability on the larger linguistic area.

²⁸ Исп. Фекете, Е., *ib.*, 843.